అక్కరకు వచ్చిన చుట్టము

"అన్నగారూ ! ఇట్లా ఒక్కసారి వచ్చి వారిని చూసిపోతారూ ?" అంటూ సీతమ్మ గడపకు అవతలగా నిలబడ్డది.

"అట్లాగే వస్తాను" అంటూ చదువుతూఉన్న పత్రికను ప్రక్కకునెట్టి ప్రకాశరావు కూర్చున్న చోటినుండి లేచాడు.

అతడికి సీతమ్మను చూడగానే చాలా ఆశ్చర్యము వేసింది. అవతల భాగంలో కాపురముఉంటున్న ఈ ఆరు సంవత్సరాల కాలములో ఇది రెండవసారి యేమో ఆమె తన ఎదుటికివచ్చి మాట్లాడటము ! అయినా అతడు ఆమెను బాగా పరకాయించి చూడటమూ - ఇంతమాత్రము చనువుగా మాట్లాడటమూ ఇదే మొదటిసారి.

"వారికి నెలరోజులనుండీ జ్వరము వస్తున్నది. కొంచెము దగ్గుకూడా ఉన్నది. చాల బాధపడుతున్నారు. మీరు వెళ్ళి పెద్ద డాక్టరును తీసుకొనివచ్చి చూపిస్తారేమో అడుగుదామని వచ్చాను. ఈ సహాయము చేసిపెట్టుతారూ ?" అన్నది సీతమ్మ తలవంచుకొని.

"మీ యింటికి ఎప్పుడూ వచ్చి, మందు యిచ్చే డాక్టరు ఊళ్ళో లేడా ఏమమ్మా ?" అని, ప్రకాశరావు తలుపుమీదఉన్న ఉత్తరీయము తీసి బుజముమీద వేసుకొని కాళ్లకు చెప్పులు తొడుగుకున్నాడు

"డాక్టరుగారు నెలరోజులనుండీ మందుయిస్తూనే ఉన్నారు. ఆ మందుది ఒకదారీ-రోగానిది ఒకదారిగా ఉన్నది. ఏ పెద్దడాక్టరైనా చూసి మందు యిస్తే తగ్గుతుందేమో నన్న ఆశ ? నయము కాకపోగా-అసలు జబ్బు ఏమిటోకూడా తెలియకుండా ఉన్నది. విపరీతమైన ఆయాసముతో బాధపడుతున్నారు. ఈ నెలరోజులనుండీ పెలవు పెట్టారు" అంటూ గోడకు చేరబడి నిలవబడ్డది సీతమ్మ.

"అట్లాగే! పెద్దడాక్టరుని తీసుకొనివచ్చి చూపిస్తాను. అయితే అంత జబ్బుగా ఉంటే-ఇన్నాళ్ళనుండీ ఒక్కమాటైనా నాతో చెప్పలేదేమమ్మా?" ఈ మాట అంటూనే ప్రకాశరావు వెళ్ళి అరగంటలో పెద్దడాక్టరును తీసుకొనివచ్చాడు.

డాక్టరు రోగిని పరీక్షచేస్తూ ఉండగా, ప్రకాశరావు వంటయింట్లోకి సీతమ్మను పిలిచి "డాక్టరుగారు ఇంటికివచ్చి రోగినిచూస్తే, మామూలుగా పదిహేను రూపాయలు తీసుకుంటారు" అన్నాడు నెమ్మదిగా. సీతమ్మ మారుమాట్లాడకుండా పెట్టెతీసి రూపాయలు లెక్కపెట్టి అతడి చేతిలో పెట్టినది

అంతలో-డాక్టరు రోగిని పరీక్ష చేయటమైనది కాబోలు-రోగిని ఒకటి రెండు ప్రశ్నలడిగి, వాకిటి తలుపు దగ్గర నిలువబడిన ప్రకాశరావును పిలిచి "నిస్సందేహముగా అదేనండి! స్పెషలిస్టుకు చూపించి త్వరగా వైద్యము చేయించండి. ఇప్పటికే ఆలస్యమైపోయినది" అని ప్రకాశరావు చేతికిచ్చిన రూపాయలను జేబులో వేసుకుని కారుఎక్కాడు. ప్రకాశరావు వెనుకకు తిరిగి గదిలోకి వస్తుండగా సీతమ్మ ఎదురుగావచ్చి 'డాక్టరు ఏమన్నాడు?' అని ప్రశ్నించినది. పాలిపోయిన ఆమె ముఖములో కండ్లు జ్యోతులవలె మెరిసాయి.

ఆమె ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పబోయి ప్రకాశరావు తడబడ్డాడు. "అబ్బే!.... ఏమీలేదు! అది ఏంచేస్తుంది?.... మంచిమందు వెంటనే యిప్పించినట్లయితే ఈ పాటికి తగ్గిపోయేదే! ఇంకొక డాక్టరు-ఇలాంటి జబ్బులను త్వరగా నయముచేసే అయన ఉన్నాడట-ఆయనను తీసుకొనివచ్చి చూపించమన్నాడు. ఆయనను తీసుకొని రావటానికి నేను వెళ్ళుతున్నాను గాని సీతమ్మా! నేను తిరిగి వచ్చేవరకూ, గాలి బాగా వచ్చేటట్లు కిటికీ తలుపులన్నీ తెరచిఉంచు.... పిల్లలు తండ్రి దగ్గరికి రాకుండా చూస్తూ ఉండాలి" అంటూ ప్రకాశరావు సైకిలుమీద మరొక డాక్టరు దగ్గరికి వెళ్ళాడు.

అతడు తిరిగి వచ్చేలోపల సీతమ్మ రోగిపక్క చక్కగా దులిపివేసింది. రోగి ముఖము తుడిచి-ఒంటినిండా బట్ట కప్పినది. ఆ గది శుభ్రముగా తుడిచి అవసరములేని సామానులన్నీ అక్కడినుంచి తీసివేసింది.

అంతలో ప్రకాశరావు డాక్టరును తీసుకవచ్చాడు డాక్టరు అడిగిన ప్రశ్నలలో చాలవాటికి సీతమ్మా ప్రకాశరావులే జవాబు ఇచ్చారు. రోగి మాట్లాడటానికి తగినశక్తి లేకుండా ఆయాస పడుతున్నాడు.

"వ్యాధి చాలా ముదిరిపోయినది. శానిటోరియమ్‌లో చేర్పించి.... ఆపరేషన్ చేయించి చూడండి" అన్నాడు. తడి చేతులను తుడుచుకుంటూ—డాక్టరు.

"శానిటోరియమ్‌లో సామాన్యముగా స్థలము దొరుకుతుందా? మీవంటి డాక్టర్లు వ్రాసియిస్తే త్వరగా దొరుకుతుందేమో!" అని ప్రకాశరావు అంటూ ఆయన చేతిలో పదిహేను రూపాయలు పెట్టాడు.

"చాలా అర్జంటుకేసని నేను వ్రాసియిస్తాను.... పోనీ.... నేనే అక్కడికి వ్రాసి స్థలము దొరికేటట్లు చూస్తాను. అక్కడినుండి జవాబు రావటానికి వారము రోజులవుతుంది. ఈలోపల రెండు ఇంజక్షనులు ఇచ్చి చూద్దాము." అని మందు సూదిద్వారా చేతికి ఎక్కించాడు డాక్టరు.

రోగి సన్నగా దగ్గుతూఉండగా—డాక్టరును సాగనంపి ప్రకాశరావు లోపలికి వచ్చి రోగి మంచముదగ్గర నిలువబడి పోయినాడు. కండలుతేరి, రక్తమాంసములతో జవజవలాడుతూ ఉండిన వెంకట్రావు దేహము ఒక నెలదినములలోనే ఎముకలగూడై ఎండిన వరుగువలె మారిపోయినది. కండ్లూ చెంపలూ లోతుకుపోయి చూడటానికి ఎంత భయంకరంగా మారిపోయినది అతడిముఖము! ప్రకాశరావు ఒక వేడి నిట్టూర్పు విడిచి 'సీతమ్మా!' అని తడి ఆరిపోయిన గొంతుతో పిలచాడు.

సీతమ్మ బియ్యము కడిగి పొయ్యిమీద పెట్టి చేతులు తుడుచుకుంటూ అతడికి ఎదురుగా వచ్చి "డాక్టరుగారు మళ్ళీ ఎప్పుడు ఇంజక్షను యిస్తారు?" అన్నది.

"రేపు సాయంకాలము ఆయనే వచ్చి ఇస్తానన్నాడు.... గాని.... సీతమ్మా! ఈ జబ్బు ధనవంతులకు రాతగినదిగాని సామాన్యులకు రాతగ్గదికాదు. ఒక గంటసేపటిలో నలభై రూపాయలు ఖర్చు అయినవి. చూశావా? ఇంజక్షనుకు పది రూపాయలు తీసుకున్నాడు. ఇంకా ఇటువంటి నలభైలు ఎన్ని కావలసిఉన్నవో? శానిటోరియమ్‌లో ఉంచటమంటే మాటలతో కాదు. ఇంత సొమ్ము జతపరచగలవా? ఒకప్రక్క రోగిని చూసుకుంటూ-మరొకప్రక్క పైకము జతపరచాలి." అని ప్రకాశరావు ఆఖరుమాట పూర్తిచేయకముందే సీతమ్మకు కళ్లల్లో నీళ్లు తిరిగి కంఠధ్వని అప్పటికప్పుడే మారిపోయినది.

"కళ్లనీళ్లు పెట్టుకోకమ్మా. ఇంట్లో మరోదిక్కు లేదని ఆమాట ఎత్తాను. మీకిద్దరికీ తెలియదని చెప్పాను. తప్పుగా ఎంచుకోకు?" అన్నాడు ప్రకాశరావు.

ఆ మాటకు దుఃఖము పొంగి పొరలిపోయింది సీతమ్మకు. "అన్నగారు! వారి జీతము మీరు ఎరుగనిదా? ఆ యిద్దరు పిల్లలను పెట్టుకొని-మేము ఎట్లా కాలము గడుపుతున్నామో-భగవంతుడికే తెలుసు తింటున్నామో-తినటములేదో.... ఈ మాత్రముగా బ్రతకనీయకూడదాదేవుడు?" అని చెంగు కళ్లకు అద్దుకున్నది సీతమ్మ.

"అధైర్యపడకమ్మా. అన్నీ మన మనుకున్నట్లే జరుగుతాయా? అట్లా జరిగితే ప్రపంచ మనిపిచుకుంటుందా? చూడుసీతమ్మా! ఏమాటయినా దాచిన దానికంటె నీకు చెప్పటము మంచిది వెంకట్రావుగారికి బాగా ముదిరిన క్షయవ్యాధి అని డాక్టరు అంటున్నాడు. పిల్లలను తండ్రిదగ్గరకి వెళ్ళనీయకు. ఆపరేషను చేయించితే చాలా కేసులు నయమైనాయట" అని ప్రకాశరావు మందగించిన స్వరములో అంటూ దొడ్డివైపు చూడసాగాడు.

"అమ్మయ్యో! క్షయే! అది నయమవుతుందంటారా?" సీతమ్మకు ఒళ్లంతా చెమటలు పట్టి వణికి పోయినది.

"భయపడకమ్మా. దానిదేమిటి.... అదే తగ్గిపోతుంది. అసలు ఇంజక్షనులకే చాలా కేసులు నయమై పోతాయట. నీవు జబ్బువిషయములో దిగులు పెట్టుకోవద్దు. సరే గాని.... ఇంట్లో చాలాఇబ్బందిగా గడుస్తున్నదని అన్నావుకదా! డాక్టరుకోసము వెంటనే పెట్టెతెరచి రూపాయలు ఎట్లా తీసియిచ్చావు? నే నిట్లా అడిగానని మరోవిధముగా భావించుకోకుసుమా? నీవు నా చెల్లెలివనుకొని అడుగుతున్నాను.... నీ సంగతే నాకు చాలా ఆలోచనగా ఉన్నదమ్మా." అని సీతమ్మ ముఖమువంక చూశాడు. సీతమ్మ కళ్ళలోనుండి అశ్రువులు చెంపలమీదుగా జాలువారి, బొట్లు బొట్లుగా నేలమీద పడటము అతడికి స్పష్టముగా కనపడ్డది.

"సీతమ్మా! పెద్దవాడువచ్చి నీ వెనుక నిలబడ్డాడు చూశావా? చిన్నవాడిని కూడా పిలిచి ఇద్దరికీ అన్నము పెట్టు.... వెంకట్రావుగారి ఒంటిసంగతి వాళ్ల చెవిన పడనియ్యకుసుమా. పసివాళ్ళు దిగులుపడతారు. ఏదయినా అవసరమువస్తే అబ్బాయిని పంపించు" అని ప్రకాశరావు తన భాగములోకి వెళ్ళిపోయాడు.

* * * * *

వెంకట్రావు మునిపల్లె కామమ్మగారి పెద్దకొడుకు. అతడు ఇంటరు చదువుతూవుండగా తండ్రి చనిపోవటమువల్ల ఇంటికి పెద్దఅయి - తల్లితోకూడా ఐదుగురిని పోషించే భారము వహించవలసినవాడైనాడు. చేసదైవా గత్యంతరంలేక-ఆనాడు బడిపంతులుగా ప్రవేశించాడు. జీవనోపాధికి ఏదైనాసరే నన్నట్లుగాఉన్న ఆ నాటి పరిస్థితికి అది ఘనముగానే తోచింది. ఆ కొద్ది జీతములోనే తనవెనుక పుట్టిన తమ్ముళ్లిద్దరికీ అతడు చదువు చెప్పించవలసి వచ్చింది. ఇద్దరు చెల్లెళ్ళకు కొద్దిపాటి కట్నా కానుకలతో పెళ్ళిళ్లు చేయవలసి వచ్చింది. కామమ్మగారి అల్లుళ్ళు యిద్దరూ ఎప్పుడు వచ్చినా కొత్తబట్టలు కట్టుకొని రైలుఖర్చులు చేతిలోపోయించుకొని ఇల్లు కదిలేవారు.

కామమ్మగారికి పెనిమిటి హయాములో పెదవి మెదపే అవకాశం లేక పోయినది. భర్తఆజ్ఞలు ఆమెకు సుగ్రీవాజ్ఞలుగా వినిపించేవి. ఆయన బ్రతికి ఉండగా అణగిమణగి నడచిన కామమ్మగారు ఆతరువాత మబ్బు విడిచిన ఎండవలె విజృంభించింది. తండ్రి లేడన్న లోపము ఒకటేగాని ఉన్నదానికంటె ఘనముగా కూతుళ్ళకూ కొడుకులకూ యథావిధిగా శుభకార్యములను జరిపించుకొన్నది. ఆమె మనసు ఎప్పుడూ ఎడతెగని శుభకార్యపు పథకాలతో ఉవ్విళ్ళూరుతూ ఉండేది.

కామమ్మగారి హృదయములో మాటుమణగిన బంధు ప్రేమను పెనిమిటి పోయినతరువాత ఆమె బంధువులు ఇట్టే గ్రహించారు.

"మన కామమ్మ పెద్దకొడుకు ఆ ఊళ్ళోనే ఉన్నాడుగా, వాళ్ళయింట్లోనే దిగుదాము. ఇంకెక్కడైనా దిగితే కామమ్మకు కోపము వస్తుందికూడాను. అనవసరముగా యింకొకచోట దిగి ఆమెమనసు నొప్పించుట మెందుకు?" అనుకుంటూ బంధువులు వచ్చి నెలల పర్యంతమూ ఉంటూ ఉండేవారు. వ్యవహారాలకనీ-వైద్యాలకనీ ఎప్పుడూ ఎవరో ఒకరు ఉంటూ ఉండేవారు. బంధువులచేత పరిచయము చేయించుకొని కొంతమంది వస్తూఉండేవారు. కామమ్మగారిది పెద్దచెయ్యి. వేళకు నాలుగూ అమర్చి భోజనము పెట్టుతూ 'నీకేమమ్మ, అదృష్టవంతురాలవు. చెప్పినట్లు వినే కొడుకు — చక్కగా సంపాదించి పెడుతున్నాడు. నీవైనా దొడ్డమనసు కలదానవుగాని అందరివంటిదానవు కాదు' అని ఒక్కొక్కరు పొగుడుతూ ఉంటే ఆమెకు అరచేతిలో స్వర్గమున్నట్లే ఉండేది.

కామమ్మగారి కొడుకు లిద్దరూ వాళ్ళకు కావలసినవి అడగటము తప్ప మరొక విషయము ఎరుగనే ఎరుగరు. పెదవి జారకముందే చదువుకోటానికి పుస్తకాలు—వేసుకోటానికి బట్టలూ—చిరుతిండికి చిల్లరడబ్బులూ వాళ్ళకు అమరవలసినదే. ఒకరోజు ఆలస్యమైనా కామమ్మగారు వాళ్ళపక్షమున వెంకట్రావు మీద యుద్ధం ప్రకటించేది. "ఆ మహారాజు బ్రతికి ఉండగా నీ పెండ్లీ చదువూ వైభవముగా జరిగిపోయినవి.' నీవు ఎంత మూతివిరచినా బిడ్డలను పెట్టుకొని నీ పంచన పడిఉండక నాకు తప్పలేదు." అంటూ వీధినబడి అరిచేది. పొరుగింటి జగడము వినటాని కెంతో వేడుకగా ఉంటుంది. అందరూ ఆమె చెప్పినదంతా విని 'పాపము పెద్దతనానికి ఎంతకష్టము వచ్చిందో?' అనుకునే వారు.

వెంకట్రావు మెదడు కుటుంబభారము పైనబడిన తరువాత నిర్వికారముగా మారిపోజొచ్చింది. అతడి మనసులో ఎన్నడో ఒకనాడు ఇంటిపరిస్థితులు మెరపులవలె మెరసేవి. మెరసినప్పుడు మాత్రము ఆదాయాన్ని వ్యయంతో సరితూచటానికి ప్రయత్నించ దలచేవాడు. తల్లితో తన పరిస్థితులను విప్పి చెప్పవలెనని వాంఛించేవాడు. ఈ ఆలోచనల కొక స్వరూప మేర్పడకముందే తల్లి మేఘగర్జనలు విన బడేవి—ఈ ఆలోచనలు మెరుపువలె మెరవటమువరకే అతడి జీవితములో నిలిచిపోతూ ఉండేవి. ఆఅనుభవంవల్లనే అతడికి కొన్ని లోకసత్యాలు గ్రహింపుకు వచ్చినవి. 'తాము ఇతరులకొరకు స్వార్థమును చంపుకొని ఎంత కష్టించినా—తమ దంపతుల కష్టసుఖాలు ఎవరికీ పట్టవు! ఆ యింటిలో ఉన్నవారికీ—వచ్చే బంధువులకూ కేవలము అవసరములను గడిపే యంత్రాలు ఆ దంపతులు!' అని.

ఆ దంపతు లిద్దరూ తమను అక్షరాలా యంత్రాలుగానే భావించుకున్నారు. కాకపోతే బాకులవలె ఎదలలోనుండి దూసుకొనిపోయే మాటలు పడుతూ కూడా చలించకుండా వాళ్ళ ధర్మాలను వాళ్లు నిర్వహించగలరా? ఇంతో—అంతో సంపాదించుతున్న వెంకట్రావు భోజనంలో రుచినీ—శుభ్రమైన బట్టలనూ జీవితములో ఎరుగనివాడుగానే ఉండగలడా? అతడి జీవితములో కొత్తకాపురపు ముచ్చటలుగానీ ఆనందరసానుభూతిగాని ఎరుగని విషయాలుగా నిలిచిపోగలవా? తమకు కావలసినవి నిష్ఠురముతోనూ—ఒత్తిడితోనూ జరపించుకుంటూ ఉండేవారి మీద ఏ భావమూ లేకుండా నిర్లిప్తుడుగా ఉండగలడా?

తమ్ముళ్లూ చెల్లెళ్లూ ఒక యింటివారయేసరికి వెంకట్రావు నడివయసులోకి వచ్చినాడు. సంసార శకటము కుంటుతూ గతుకులబాటమీద మందముగా నడచి పోతున్నది.

వెంకట్రావు తమ్ములిద్దరూ ఆరునెలల వ్యత్యాసముగా ఉద్యోగములలో చేరి, చెరి ఒక ఊరిలోనూ కాపురములు పెట్టినారు. కొత్త కోడళ్ళకూ కొడుకులకూ కొత్త కాపురము అమర్చబోయిన కామమ్మగారు నంజువ్యాధితో—ఇతరులు గుర్తుపట్టలేని రూపంతో వెంకట్రావుయింటికి నాలుగు నెలలకే తిరిగివచ్చింది ఆ వ్యాధి ఆమెను సంవత్సరముపాటు క్రిందుమీదులు చేసినది. ఆ రోజులలో వెంకట్రావు ఇంటిలో జనసందడి తీర్థప్రజను మరపించింది. ఆమె వైద్యమునకూ బంధువుల రాకపోకలకూ వెంకట్రావుకు అతడి శక్తికి మించిన వ్యయమైనది. కామమ్మగారి కొడుకులూ కూతుళ్లూ వచ్చి చూసిపోతున్నారు.

ఏడాదికిమీదుగా వైద్యముజరిగినది—కాని కామమ్మగారి దేహముమాత్రము వ్యాధి తగ్గి ఆరోగ్యమును పొందలేదు. వెంకట్రావు శారీరకకష్టమూ—ధన వ్యయమూ గమనించకుండా—అతడికి మాటదక్కకుండా కామమ్మగారు భౌతిక దేహము వీడి వెళ్ళిపోయింది.

బంధుకోటిలో కామమ్మగారు చాల పలుకుబడి గలది గనుక కర్మలు చేసే నాటికి అందరూ వచ్చినారు. చనిపోయినదన్నవార్త తెలియగానే వెంకట్రావు చెల్లెళ్ళూ తమ్ముళ్ళూ వచ్చినారు. కర్మలు యథావిధిగా జరిపించారు.

కామమ్మగారు చనిపోయిన పదమూడవ దినమది. బంధువు లందరూ ఎక్కడివారక్కడికి చేరుకొనే ప్రయత్నములో ఉన్నారు,

"కామమ్మ పోయినదంటే నమ్మలేకుండా ఉన్నాను. ఇంకా ఆమె లోపటి నుంచి మనలను పిలుస్తూ వస్తున్నట్లే కళ్ళకు కనిపిస్తున్నది. ఎంతఆదరణా—ఎంత మర్యాదా! అటువంటి మనిషి ఇదివరలో ఎక్కడైనా పుట్టినదంటావా?" అని కామమ్మ గారి మేనమామ బావమరిది తన తోడల్లుడితో అంటున్నాడు.

"ఆమె ఆదరించి అన్నము పెట్టడంలో సాక్షాత్ అన్నపూర్ణాదేవే అనుకో వాలి. ఈ ఊళ్ళో మరెక్కడ దిగినా ఊరుకునేదికాదు. ఎవరు వచ్చినా తన యింట్లో

దిగవలసినదే. మహా యిల్లాలు! ఆమెకు ఏమంత పెద్దవయసు ఉన్నదనీ కాలము చేయటానికి? ఆమెకంటె పెద్దవాళ్లు భూమిమీద లేరూ?" అన్నాడు ఆయన.

"పాపము! మహా బాధపడ్డది. రోగానికి తగిన వైద్యము జరిగిందో లేదో? పట్నములాంటి ఊళ్ళకు తీసుకొనివెళ్ళి మంచిమందు యిప్పిస్తే నాలుగుకాలాలపాటు బ్రతికిఉండేదేమో!" అని తన నమ్మకాన్ని తెలియబరచినాడు కామమ్మగారి చెల్లెలిమరది.

ఎప్పటినుండో ఎదురుచూస్తున్న వెంకట్రావు తమ్ముడికి ఈ మాటలవల్ల తన మనసులో ఉన్నదంతా వెడలగ్రక్కే అవకాశము చేతి కందిచ్చి నట్లయినది. "ఆ.... పెద్దవాళ్లు పోవటమే మంచిది. ఇంకా బ్రతికినకొద్దీ తిండికికూడా యిబ్బంది పడతారు" అన్నాడు తెలివిగా.

''ఆమె కేమి కర్మము వచ్చిందనీ తిండకి ఇబ్బంది పడటానికి?'' అని అందరు ఒక్కసారే వెంకట్రావు తమ్ముడివైపుకు తిరిగాడు.

''ఆఁ....ఏమీ లేదు. ఆమెకు తిండి పెట్టటమే ఆయన గారికి కష్ట మనిపిస్తుంటే—మంచి వైద్యము చేయించలేదని అంటారేం?'' అన్నాడు వెంకట్రావు తమ్ముడు.

బంధువులందరూ ఒకరి ముఖము ఒకరు చూసుకొంటూ విమర్శనలు ప్రారంభించారు.

ఈ సందర్భములోకూడా వెంకట్రావు తాను యంత్రమన్నమాట మరువ లేదు. విషయ మెరుగని విమర్శనలకు అతడు తలమాత్రము వంచినాడు.

ఆ తరువాత తరువాత అతడు నెమ్మది నెమ్మదిగా తను కూడా ఒక మనిషే నన్నభావము కలిగించుకొని తన సంసారపు స్థితిగతులను సమీక్షించుకొనగా-అయిదు దారువేల ఋణము తేలినది

తల్లిపోయిన తరువాత తమ్ములుగానీ చెల్లెళ్ళుగానీ తిరిగి చూడలేదు. అతడి క్షేమం తెలిపికోలేదు.

సంవత్సరము గిర్రున తిరిగివచ్చినది. తల్లి సాంవత్సరికములకు తమ్ములూ చెల్లెళ్లూ తిరిగి సమావేశ మయినారు. వెంకట్రావు తన సంసారపు విషయాలను సమగ్రంగా వాళ్ళతో చెప్పి—అతి సున్నితంగా ఋణముల ప్రశంసను ఎత్తినాడు.

''నాలుగేళ్ళు దగ్గరపెట్టుకొని చదువు చెప్పించావే అనుకో! అంతమాత్రాన అప్పు అయినదని చెప్పటానికి నోరెట్లా వచ్చినదంట నీకు?'' అన్నాడొక తమ్ముడు.

''మాకు ఆస్తి ఏమీ ఇవ్వకపోగా అప్పు యివ్వవలెనని తోచిందా? మాకు ఆస్తిలో భాగము వద్దులే అన్నయ్యా!'' అన్నాడు మరొక తమ్ముడు.

తమ్ములిద్దరూ సూచించిన పిత్రార్జితపు ఆస్తి అంతా పల్లెటూరిలో ఉన్న మొండిగోడల మట్టియిల్లు. అది తండ్రినాటి బాకీల క్రింద—ఆ ఊరి కోమటి ఏనాడో లెక్క చూచుకొన్నాడు.

వెంకట్రావు చెల్లెళ్లూ తమ్ములూ ఊరికి వెళ్ళేనాడు తిరిగి ఆ ప్రశంస ఎట్లాగో తల ఎత్తినది.

తల్లి మెడలోని గొలుసు చెరివొకపేటా—చేతిగాజులలో చెరి ఒక జతా తీసుకొని '' అమ్మా నాన్నాలేని పుట్టింట్లో మమ్మల్ని ఎవరు పలుకరిస్తారు?''అంటూ ఆడపిల్లలు అన్నగారు కొని యిచ్చిన టికెట్టు తీసుకొని రైలు ఎక్కినారు.

మరునటి సంవత్సరము నుండీ తమ్ములిద్దరూ తలి దండ్రుల తద్దినములు వారివారి యిళ్ళలోనే పెట్టుకున్నారు.

అంతవరకూ రెండు రూపాయలైనా వెంకట్రావును అడుగనివారు గానీ సీతమ్మచేతి అన్నం తిననివారుగానీ బంధుజాలములో లేరు. తనకు ఋణము ఉన్నదని నలుగురిలో చెప్పటము వల్ల కాబోలు—అంత రాకపోకలుగల బంధు జాలము పల్చబడి పోయినది. మేనత్త కొడుకులూ మేనమామ బావమరదలూ తమ కున్న బంధుత్వమును విస్మరించారు.

అదిమొదలుగా అతడు తన జీతములో సగము కుటుంబం క్రింద వ్యయ పరచుకుంటూ సగము ఋణముల క్రింద జమకట్టుతూ కాలమును నెట్టుకుంటూ వస్తున్నాడు.

వెంకట్రావు కొడుకులు చదువులకు ఎదిగినారు. పన్నెండు ఏండ్లవాడు ఒకడూ——పదిఏండ్లవాడు ఒకడూను. ఇంటిలో ఉన్నంతసేపూ ఆపిల్లలిద్దరికీ తృప్తిగానే ఉండేది....కాని వీధి ముఖము చూడగానే 'మనకా వస్తువు ఉంటే బాగుండును ...మన కా మాదిరి బట్టలుఉంటే బాగుండును' అని వాళ్ళ మనస్సులు ఆరాటపడుతూ ఉండేవి. కాని సీతమ్మను కొడుకులు ఏది అడిగినా "బాబూ! నాన్నను వీటికోసం పీడించకండి. ఈ ఒక్క ఏడాది ఎట్లాగో గడిపితే మీ కిద్దరికి మంచి మంచి బట్టలు కుట్టిస్తాము. సైకిలు కొనియిస్తాము" అంటూ ఎన్నో గగనకుసుమాలను ఏరి వాళ్ళకు వాసన చూపించేది. 'ఆ ఏడాది ఎప్పుడు అవుతుందా' అని ఆ అమాయకమైన హృదయాలు రోజులను లెక్కించేవి. 'కష్టాలతో కూడిన ఈ సంవత్సరము ఎట్లాగో గడిపివేస్తే — వచ్చే సంవత్సరములో తాము కోరినవన్నీ అనుభవించవచ్చును....అమ్మ తాము అడిగినవన్నీ కొనియిస్తుంది' అనుకుంటూ నిత్యమూ స్వప్నవీధులలో తిరుగాడుతూ ఒక్కొక్క సంవత్సరమే తరుపుకుంటూ వస్తున్నారు పిల్లలు.

గడచిన ఆరుసంవత్సరములనుండీ ఒక యింట్లోనే ఉండటమువల్ల వెంకట్రావు సంసారములో ప్రకాశరావు ఎరుగని విషయములేదు. సీతమ్మచెప్పక పోయినా విషయమంతా గ్రహించాడు.

'నెలదినములనుండీ వెంకట్రావు మంచంలోనే ఉన్నాడు కదా! సీతమ్మ పెట్టెలోనుండి రూపాయలనుతీసి డాక్టర్లకొరకు ఖర్చుచేస్తున్నదంటే ఎక్కడినుండి వచ్చినట్లూ ఈ డబ్బు?'

ప్రకాశరావుకు ఆశ్చర్యమే కలిగింది.

* * * * *

వెంకట్రావుకు డాక్టరు యింట్లోనే ఆరు ఇంజక్షనులు ఇచ్చాడు. శానిటోరియమ్‌లో బెడ్ దొరికినదనీ వచ్చే వారములో చేర్పించమనీ చెప్పి చీటీవ్రాసి ఇచ్చినాడు.

సీతమ్మ యింట్లో పడుతున్న యిబ్బందులను ప్రకాశరావుచూస్తునేఉన్నాడు, కట్టెలఖర్చు తగ్గించటానికని రెండుదినముల కొకసారి రొట్టెలు చేయటమూ-వాటిని మజ్జిగలో నానబెట్టి పిల్లలకు పెట్టటమూ, చాకలివాడికి బట్టలు వెయ్యకుండా తానే

డబ్బుతో ఉతికి పిల్లలకు వేయటమూ గమనిస్తూనే ఉన్నాడు. తమకు రేషను కార్డు మీద వచ్చిన బియ్యము వకీలుగారింటికి చీకటివేళ పంపుతూ-జొన్నలు గోధుమలతోనే గడుపుకుంటూ వస్తున్నది సీతమ్మ. తండ్రికి జబ్బుగా ఉన్నదని పిల్లలమనసు నొవ్వకుండా మరపిస్తున్నది. తాను మాసికలూ బ్రహ్మముడులూ వేసిన చీరలను కట్టుకుంటూ వెంకట్రావుకి కావలసిన ఖర్చులు పెట్టుతున్నది సీతమ్మ.

ఒకనాడు ప్రకాశరావు మధ్యాహ్నపువేళ వెంకట్రావు దగ్గర కూర్చుని మాట్లాడుతున్నాడు.

'మీరింత జబ్బుగా ఉన్నారుకదా! మీవాళ్ల కెవరికీ తెలుప లేదా ఏమిటి-ఒక్కరైనా రాలేదు' అన్నాడు ప్రకాశరావు.

'వచ్చి చూడటానికి వాళ్లకు వీలుకావద్దూ' అని హీనస్వరముతో జవాబిచ్చినాడు వెంకట్రావు.

"ఏదో విధముగా వీలుచేసికొని వచ్చి చూస్తారు. అబ్బాయిచేత వ్రాయించండి" అన్నాడు ప్రకాశరావు. ఆ తమ్ములనగా ఎవరు? వెంకట్రావు సగము కడుపుకు మాత్రమే తిని సంరక్షణచేసి చదువు చెప్పించిన తమ్ములేగా! అనుకున్నాడు ప్రకాశరావు.

"మీకు జబ్బుగా ఉన్నదాయెను. మనిషి సహాయమే కావలసి వస్తుందో-డబ్బు సహాయమే కావలసి వస్తుందో.... ఎందుకైనా మంచిది ఒకకార్డు వ్రాయించండి," అన్నాడు ప్రకాశరావు. అతడికి ఆ కుటుంబములోని లోతుపాతులు అప్పటివరకూ బాగా తెలియలేదు.

వెంకట్రావు ఒకవేడి నిట్టూర్పు విడచినాడు. దాని అర్థము 'అంతటి భాగ్యమా?' అని స్ఫురించినది ప్రకాశరావుకు.

"పోనీ నేను వ్రాయనా?" అన్నాడు అంతటితో పోనీయకుండా, "వ్రాయండి ఒక కార్డేగా నష్టము" అన్నాడు వెంకట్రావు ముఖము అటుప్రక్కకు త్రిప్పుకొని.

"నాకు చాలా ఆశ్చర్యముగా ఉన్నదండీ- ఆ యిల్లాలి సంగతి చూసినకొద్దీ నాకు కడుపు చెరువైపోతున్నది. ఇల్లు ఎట్లా గడుపుతున్నదో....ఏమి చేస్తున్నదో....

పిల్లల కేమిపెట్టుతున్నదో.... తానేమి తింటున్నదో.... ఒక్కమాట పైకి రానివ్వ టములేదు. 'నేను ఇంత దగ్గరగా ఉన్నానా.... ఒక్క విషయమైనా నాకు తెలియ టములేదంటే నమ్మండి. నెలరోజుల నుండీ మీరు మంచము మీదనే ఉన్నారా?.... మరొకరైనట్లయితే సంసారము ఈ పాటికి నడివీధిలో ఉండేది.'' అని ప్రకాశ రావు అంటూఉండగా వెంకట్రావు శుష్కవదనములో వేయి దీపాల వెలుగు వెలిగినట్లయినది.

* * * *

రాత్రి పదిగంటలవేళ వెంకట్రావు పిలిచినట్లు తోచి, సీతమ్మ నిద్రలో ఉలికిపడి లేచింది.

''నాకు నిద్రపట్టుటలేదు. కడుపులో ఏదో ఆరాటముగా ఉన్నది సీతా!'' అన్నాడు వెంకట్రావు ప్రక్కమీద మసలుతూ.

''కొంచెము పండ్లరసము తాగి పడుకోండి'' అని గ్లాసులోపోసి చేతి కిచ్చింది సీతమ్మ.

''సీతా! ఈ పక్క అమృతాంజనముతో రాయి'' అన్నాడు. సీతమ్మ అమృతాంజనముతో వెంకట్రావు వీపుమీద రాస్తూఉండగా, 'డాక్టర్లకు ఫీజు ఎక్కడి నుంచి ఇస్తున్నావు సీతా! ఇంజక్షను రూపాయలు ఎప్పటికప్పుడు చేతిలో వేసు కుంటున్నాడట కదూ డాక్టరు?' అన్నాడు వెంకట్రావు.

''.....................''

''పండ్లకూ మందులకూ ఎంత లేదన్నా రోజుకు పది రూపాయలు ఖర్చవు తున్నది కదూ?''

సీతమ్మ ఆ మాటలు వినకుండా అమృతాంజనముతో రాస్తూ కూర్చున్నది.

వెంకట్రావుకేదో తటాలున మనసుకు తట్టి- ''నీ చేతిగాజు లేవే సీతా!'' అని ఆమె ముఖముచూస్తూ అడిగినాడు.

''.....................''

"నేను అప్పుడే రెండు జతల గాజులు ఖర్చుపెట్టించానా? ఇంకా శానిటోరియమ్‌లో చేర్పిస్తా నంటున్నావు. అక్కడ బాగా ఖర్చవుతుంది. ఇంట్లో ఉంటే కొద్దిలో వెళ్ళిపోతుందిగా సీతా!"

"శానిటోరియమ్‌లో చేర్పిస్తే మీ ఆరోగ్యము త్వరగా బాగవుతుందట. ఆరోగ్యము బాగయ్యేటప్పుడు డబ్బు ఖర్చయితే మాత్రము ఏమి?" అన్నది సీతమ్మ తల వంచుకొని.

"డబ్బు కావద్దుటే? అప్పుడే ఇంత ఖర్చయినదా? ఇంకా ఎంత కావలసి ఉన్నదో? ఎక్కడినుంచి వస్తుంది డబ్బు?"

"ఎడమచేతికి ఇంకా రెండు గాజులున్నాయిగా!"

"సీతా! అవికూడా నాక్రిందే ఖర్చుపెట్టుతావా? తరువాత నీకెట్లాగే?"

"మీ ఆరోగ్యము కుదురుకుంటుంది కదండీ. మరి వాటి ఉపయోగము అవసరాలకి ఖర్చు పెట్టటానికేగా!" సీతమ్మ కళ్ళనుండి వెచ్చటి కన్నీటిబొట్లు వెంకట్రావు చేతిమీద పడ్డవి.

"సీతా! ఏడుస్తున్నావా?.... ఆరెండు గాజులు ఇప్పుడే ఖర్చుపెట్టకు. తరువాత ఇబ్బందిపడతావు. ఆ పదిరోజులలో రకరకాల ఖర్చులు వస్తాయి." అన్నాడు వెంకట్రావు ఆమె కన్నీళ్ళను తుడుస్తూ.

*   *   *   *   *

ఆ దినము వెంకట్రావును శానిటోరియములో చేర్పించవలెనని ప్రకాశరావు టాక్సీకారును తీసుకొనివచ్చి వాకిటిముందు నిలబెట్టి లోపలికి వెళ్ళి సామాను సర్దుతున్నాడు. వెంకట్రావుకు కావలసిన పరుపుచుట్టా పండ్లబుట్టా కట్టుతూ "సీతమ్మా, ఆయనకు ఇస్త్రీ బట్టలు తొడిగించు. ఇంక బయలుదేరుదాము- " అన్నాడు

"అన్నగారూ! మీరు ఇట్లావచ్చి వీరిదగ్గర ఒక్కక్షణము కూర్చోండి. నేను ఒకసారి అట్లా వకీలుగారింటి కెళ్ళి ఆయన భార్యతో చెప్పివస్తాను. ఇంతలోకే వారికి- ఓవల్‌టిన్ తాగిన ఆయాసముకూడా తగ్గుతుంది" అంటూ అవతలికి వెళ్ళింది సీతమ్మ.

ఆమె అట్లా గడప దాటిందో లేదో.... వెంకట్రావు 'అమ్మా' అని ఒక్క కేకవేసి వాంతి చేసుకొన్నాడు.

అతనిని దిండుకాన్చి కూర్చుండబెట్టి, గుండెమీద రాస్తూ కూర్చున్నాడు ప్రకాశరావు. మంచంమీద అట్లా ఉండగానే వెంకట్రావు మరొక పెద్ద కేకపెట్టాడు.

అంతలో సీతమ్మ తిరిగి వచ్చింది. ఆమె మెడలోని మంగళసూత్రములు నూలుదారము లోనికి ఎక్కటానికే ఈ ఆలస్యము జరిగినదని ప్రకాశరావు ఆమెను చూసినవెంటనే గ్రహించినాడు. ఆమె అలికిడివిని వెంకట్రావు కళ్ళు తెరచి దగ్గరకు రమ్మని సీతమ్మకు చేతిసైగ చేశాడు.

సీతమ్మ అతడి తలక్రింద దిండ్లను సర్ది, మంచముమీద కూర్చుని "మళ్ళీ వాంతి అయిందా ఏమిటి? ఆయాసపడుతున్నారెందుకు?" అంటూ అతడి గుండె మీద చెయ్యివేసి రాయ నారంభించినది.

"సీతా! ఇటు చూడు. నా మాట విను.... డబ్బంతా లాభము లేనిదానికి ఖర్చుచేయకు. ఆపైన ఇబ్బందిపడిపోతావు. ఉన్నదికాస్తా ఇప్పుడే ఖర్చుచేయకు." అంటూ క్షీణించిన ధ్వనితో ఒక్కొక్కమాటే ఉచ్చరిస్తున్నాడు వెంకట్రావు.

"డబ్బు సంగతి మీకెందుకు చెప్పండి. మీరు మందు తీసుకుంటూ, శానిటోరియమ్‌లో ఉంటే తొందరగా జబ్బు తగ్గిపోతుందని డాక్టరు అన్నాడు. జబ్బు తగ్గిపోయినతరువాత మనము మళ్ళీ చేయించుకో కూడదూ? వాటికోసము యింత జబ్బులోఉన్న మీరు దిగులుపడుతున్నారా? అన్నగారూ! మీరైన ఒక తూరి చెప్పండి వీరికి. అస్తమానమూ డబ్బునుగురించి ఆలోచించటము ఎక్కువై పోయింది. అసలు ఇంత జబ్బు చేయటానికి కూడా అదే కారణమేమో!" అంటూ కళ్ళు ఒత్తుకొని వెంకట్రావు ఎదపైన రాస్తూ అతడి ముఖములోకి చూసింది సీతమ్మ.

వెంకట్రావు మరొక పెద్దకేక పెట్టినాడు.

సీతమ్మ మంచముమీద కూర్చుని వెంకట్రావును పట్టుకొన్నది. ఆయాసపడుతున్న వెంకట్రావు ఫాలభాగము ఆమె కన్నీటితో తడిసిపోయినది.

ఈలోపల ప్రకాశరావు కారులో సామానులన్నీ సర్ది- వెంకట్రావుకు ప్రక్కను అమర్చి- షర్టు చేతులను పైకి తోసుకుంటూ గదిలోకివచ్చి వెంకట్రావును లేవతీయబోయి "సీతమ్మా నీవు మంచము మీదనుంచి లేచి ఇవతలికి రా" అంటూ వెంకట్రావు ఒంటినిండా బట్ట కప్పినాడు.

"అన్నగారూ ఎండ ఎక్కిపోతున్నది. మనము త్వరగా బయల్దేరివద్దూ" అంటూ సీతమ్మ పెరటి తలుపులను మూసి వచ్చినది.

ప్రకాశరావు నీరవుడై "ఇంకా అక్కడికి ఎందుకు తల్లీ!" అంటూ గోడకు చేరబడిపోయినాడు.

సీతమ్మ నిలువునా నేలమీద పడిపోయినది.

వెంకట్రావు చాలా జబ్బుగా ఉన్నాడని, సీతమ్మకూ వెంకట్రావుకూ తెలియకుండా, ప్రకాశరావు సీతమ్మ మరదులకూ బంధువులకూ అనేక ఉత్తరాలు వ్రాసినాడు. 'ఎట్లా ఉన్నద'ని ఒక్కరి దగ్గరనుండైనా ఉత్తరముక్క రాలేదు. కాని వెంకట్రావు చనిపోయినాడన్న వార్త తెలియగానే బంధుజనము వచ్చి వాలినది.

తన నగలను అమ్మన బాబతు పైకముతో సీతమ్మ తన కొడుకుచేత కర్మలను చేయించినది.

'మరొక యేభయి రూపాయలు ఖర్చు అయినా మంచి గోవును దానము ఇస్తే పుణ్యమూ పురుషార్థమూను' అంటూ దగ్గర ఉండి కర్మకాండ చేయించి మరీ యిళ్లకు వెళ్ళినాడు బంధుజనము.

సీతమ్మకు వెంకట్రావు తుది మాటలలోని అర్థము అప్పుడు గ్రాహ్యమైనది!